

**KÜTAHYA VAHİD PAŞA İL HALK
KÜTÜPHANESİ'NDE BULUNAN
TÜRKÇE EL YAZMALARI-I: DİVANLAR***

Mustafa ERDOĞAN- Atilla BATUR**

ÖZET

Germiyanoğulları Beyliği ve Osmanlı Devleti zamanında önemli bir kültür merkezi olan Kütahya'da, günümüzde de ülkemizin önemli yazma kütüphanelerinden biri olan Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi bulunmaktadır. Biz; Fuzûlî, Bâkî, Nâbî, Ali Şîr Nevâyî gibi Türk edebiyatının en büyük şâirlerinin divânlarının da bulunduğu bu kütüphanedeki yazma eserlerin hepsini tarayarak Türkçe el yazmalarını ilgililere duyurmak istedik. Bu makalede ilk olarak divânlar tanıtılacaktır.

SUMMARY

Kütahya, attracted attention by capitalising the Germiyanoğulları principality, had become a starboard center. From the time past on, it had become a cultural center by coming and going to this place with the upper-rank persons and their activities. Kütahya country public library which we are going to introduce its Turkish hand-written manuscripts was founded like this and has developed.

We wanted to arrounca these Turkish hand-written manuscripts to the authorities by investigating all more then 3000 Turkish hand-written manuscripts. We introduce Divans (collected poems) firstly in our article.

Osmanlı Devleti'nde İstanbul dışında bulunan şehzade, vezir, bey gibi üst kademedeki kişiler buldukları yerlerde ilim, fikir ve sanat hareketlerini korumuş, geliştirmiş ve neticede çevrelerini birer kültür merkezi haline getirmeye çalışmışlardır. İşte böyle yerlerden biri de Kütahya'dır. Anadolu'da ilk edebî ürünlerin verildiği Germiyanoğulları Beyliği'ne başkentlik yapması ile dikkati çeken Kütahya, Osmanlı'da bir sancak merkezi olmuş ve buraya gelip giden üst kademedeki kişilerle birlikte ister istemez bir kültür merkezi haline gelmiştir. Bu yazımızda Türkçe yazmalarını tanıtacağımız Kütahya Vahid Paşa İl Halk Kütüphanesi de bu şekilde kurulmuş ve kuruluşundan günümüze kadar da gelişmesini sürdürmüştür.

* *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl 1, S. 2, Haziran 1999, s. 207-215.

** Dumlupınar Ün., Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Araştırma Görevlileri KÜTAHYA.

Kütüphane, Kütahya'ya sürgün olarak gönderilen Mehmed Vahid Paşa (ö.1828) tarafından 1812 yılında kurularak Ulu Cami son cemaat yerindeki küçük bir odada hizmete açılmıştır. Daha sonraki yıllarda kütüphane, hem Vahid Paşa'nın sürgün veya memur olarak gittiği yerlerden gönderdiği kitaplar hem Molla Bey Kütüphanesi ve Mevlevihâne kitapları ile ilçe kütüphanelerinden devralınan kitaplar hem de bağışlanan eski harfli basma ve yazma kitaplarla genişlemiştir. Bugün Dumlupınar Bulvarı, Öğretmenevi 1. katta hizmet veren kütüphanede 3000'den fazla yazma eser bulunmaktadır².

Ancak önemli eserlerin bulunduğu kütüphanenin bu güne kadar belirli bir katalogunun yayınlanmaması kütüphaneden geniş okuyucu ve araştırmacı kitlesinin faydalanmasını zorlaştırmaktadır. Biz bu kütüphanedeki yazma eserlerin hepsini tarayarak Türkçe el yazmalarını ilgililere duyurmak istedik. Bunu yaparken ilk planda Dîvânları daha sonra mesnevileri vermeyi uygun gördük. Şimdi Dîvânları sunuyoruz³:

I-DİVANLAR:

1- Dîvân-ı Âlî (Gelibolulu Mustafa), Nu. 2214.

Yumuşak meşin ciltli, ölçü: 210X140 (150x85) mm., filigranlı, âharlı kağıt, 207 varak, 15 satır, ta'lik yazı, istinsah tarihi: H.982.

Baş: (1a) Bekâ o Sâni'a mahsusdur ki ravzanun
Gubârı ferş-i zemîn oldı berg-i sebz-i semâ

Son: (204b) Bu zebân ile ziyân ile ider bana cefâ
Böylelik ile geçer ömr-i azîz leyl ü nehâr

Başta ve sondaki numarasız iki varakta, Neff'den beyitler ve Neff'nin hayatına dair kayıtlar bulunmaktadır.

2- Dîvân-ı Ali Şîr Nevâyî (İntihab), Nu. 1601.

İçi ve dışı şemseli köşebendli, sırtı yıpranmış, parlak mesin cilt, ölçü: 210x145 (135x80) mm., cedvelleri altın yaldızlı, âharlı kağıt, 59 varak, 11 satır, ta'lik yazı.

Baş:(1b) Ey safha-i ruhsârning ezel hattıdın inşâ
Dibâçe-i hüsnüngde ebed noktası tuğrâ

Son:(59a) Cismini fenâ otığa göydürdi firâk

² Kütüphaneye ilgili daha geniş bilgi için bkz. Mehmet TAŞKIN, "Vahid Paşa ve Kütüphanesi", **Yedi İklim**, S. 68 (Kasım 1995), s. 86-88.

³ Kütüphanede yazma eserler numarandırılırken aynı cilt içindeki farklı eserlerin her birine ayrı numara verilmiştir. Biz de mecburen bu usule uyduk.

Çün göydi külini gökke savurdu fırâk

Serlevha mavi zemin üzerine altın yaldızlı müzehheb.

3- Dîvân-ı Bâkî, Nu. 1362.

Âdî, yıpranmış, kahverengi meşin cilt, ölçü: 200x130 (150x80) mm., âharlı ince kağıt 107 varak, 17 satır, ta'lik yazı , istinsah tarihi: H. 1063.

Baş: (3b) Hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsumân
Zeyn olmuş idi su'lelenüp şem'i afterân

Son: (107b) Tâze tâze dâğlarla kanlu kanlu şerhalar
Hırka-i Hindûya döndürdi ten-i sad-çâkümüz

Baştaki iki varakta Hâletî Efendi'nin rubaileri sondaki iki varakta ise Rıfkî ve Dâniş'in Şeyhü'l-İslam Bahâyî Efendi'nin şiirine yazdıkları nazîreler, ayrıca muhtelif manzûmeler bulunmaktadır.

4- Dîvân-ı Belîğ (Yenişehirli), Nu. 1317.

Sırtı meşin karton cilt, ölçü:200x155(180x110) mm., ince âharlı kağıt, 69 varak (168b-237b), 23 satır, rik'a yazı.

Baş:(168b) Solmaz ebedî sünbül-i ferhâl-i Muhammed
Cennet gülidür tâze ruh-ı âl-i Muhammed

Son: (237b) Mu'tâd-ı afvın itmege sensin sebep yine
Oldıysa hizmetinde Belîğın tekâsülü

Eserin başında Nâbî Dîvânı, sonunda Fâik Dîvânı, Hayrâbâd, Edhem ü Hümâ, Tekmile-i Edhem ü Hümâ ve Şâh u Gedâ mevcuttur.

5- Dîvân-ı Fâik, Nu. 1318.

Sırtı meşin karton cilt, ölçü: 200x155(180x110) mm., ince âharlı kağıt, 44 varak (238b-282b), 23 satır, rik'a yazı .

Baş: (238b) Eyâ tâli'a-i tevfiğ-i feyz-i Subhânî
Netice-dâde-i mantûk-ı ilm-i Yezdânî

Son: (282b) Vücûd-ı saht-ı aduv râ ğıdâğ (?) lâzımdur
Bir iki gün bize dâğ üsti bâğ lâzımdur

Eserin başında Nâbî ve Belîğ Dîvânı, sonunda ise Hayrâbâd, Edhem ü Hümâ, Tekmile-i Edhem ü Hümâ ile Şâh ü Gedâ bulunmaktadır.

6- Dîvân-ı Fehîm (Kadîm), Nu. 626.

Şemseli, salbekli, yıpranmış meşin cilt, ölçü: 200x105(145x60) mm., filigranlı âharlı kağıt, 93 varak, 18 satır, ta'lik yazı, istinsah tarihi: H. 1070, müstensih: Muhlis Tahir.

Baş: (1b) Dün gece çarha kim itâb itdüm
Haşre dek vakf-ı ızırâb itdüm

Son: (93b) Bedr içre Fehîm olsa hilâl itme aceb
Seyr eyle şikâf-ı cüfte-i dildârı

Eserde serlevha müzehheb, sözbaşları kırmızı ve cedveller altın yaldızlıdır.

7- Dîvân-ı Fuzûlî, Nu. 1356.

Âdî yumuşak meşin cilt, ölçü: 175x110(135x75) mm., âharlı tamir görmüş kağıt, 90 varak, 15 satır, harekeli nesih yazı.

Baş: (1b) Kad enâre'l-işku li'l-uşşâki minhâci'l-Hüdâ
Sâlik-i râh-ı hakikat işka eyler iktidâ

Son: (88b) Hâk oldum u her yana gubârum gitdi
El-kıssa kapunda i'tibârum gitdi

17,18,70,73 ve 84. varaklar esere sonradan eklenmiş.

8- Dîvân-ı İsmail Hakkı Bursevî, Nu. 3140

Karton kapaklı, sırtı bez cilt, ölçü:240x170(200x140) mm., âharlı, filigranlı kağıt, 31 varak, muhtelif satır, rik'a yazı.

Baş: (1b) İşkdur ser-levha-i mecmûa-i sırr-ı Hudâ
Mekteb-i irfânda işkıla iderler ibtidâ

Son: (31b) İnâyât Hakkıyâ hakdır
Hüve'l-Mevlâ Hüve'n-Nâsır

Eser Makâlât-ı İsmail Hakkı, Dîvân-ı Niyâzi-î Mısrî ve Dil-i Dâna ile aynı cilt içindedir.

9- Dîvân-ı Kâimî, Nu. 627.

Yumuşak, âdî, meşin cilt, ölçü:200x135(152x85) mm., filigranlı, ince, beyaz kağıt, 49 varak, 15 satır, harekeli nesih yazı.

Baş: (1b) Bi-hamdi'llah bu demlerde
Bize tevfi k idüp Bârî

Son: (47a) İsm-i Ahmed bin Muhammed sulb-ı İbrâhîmdür
Bu ulu feth u gazâlar sayd-ı ana ta'îmdür

Serlevha müzehheb, 1b ve 2a cedvelleri altın yaldızlı olup diğ er sahife cedvelleri kırmızı mürekkeplidir.

10- Dîvân-ı Kânî, Nu. 1170.

Altın yaldızlı şemseli, kahverengi, meşin cilt, ölçü:245x150(160x100) mm., âharlı, filigranlı kağıt, 265 varak, 19 satır, nesih yazı.

Baş: (1b) Ba'de hamd-i Hudâ ve na't-ı Nebî işbu Dîvânçe cem'inin sebebi oldur ki...

Son: (98b) Beyhûde imiş çün görinen köye kılağuz
Meşhûr meseldir ki bu yok gözlüye gizlü

Dîvân'ın sonunda Kânî'nin bir de Müsveddât'ı bulunmaktadır. Her iki eserin serlevhaları da mavi zemin üzerine altın yaldızlı müzehheb, cedvelleri altın yaldızlıdır. İtina ile yazılmış, temiz yazmalardır.

11- Dîvân-ı Kemal Ümmî, Nu. 628.

Şemseli, mıklebli, âdî meşin cilt, ölçü: 205x145(150x100) mm., âharlı, filigranlı ince kağıt, 83 varak, 15 satır, nesih yazı, istinsah tarihi: H.1201

Baş: (1b) Çü başladuk söze evvel be-nâm-ı bismi'llah
Ki her işimiz ebter komaya ol Allah

Son: (83a) Hem Muhammed hem beşîr u hem nezîr
Târîh fi sene bin iki yüz bir

Bu yazmanın sözbaşları ve cedvelleri kırmızı mürekkeplidir.

12-Dîvân-ı Münîf Mustafa, Nu. 629.

Altın yaldızlı şemseli, salbekli, zencirekli, kırmızı, parlak meşin cilt, ölçü: 200x130 (147x73) mm., filigranlı âharlı kağıt, 103 varak, 15 satır, ta'lik yazı.

Baş: (47b) Ey şâh-ı mülk ü millet ni'me'l-makarr mübârek
Ya'ni ki taht-ı devlet hem tâc-ı zer mübârek

Son:(103a) Gelüp zâtuya eylerse eger ve-kerde şalvarı
Gönül sük-ı dizde hâbı it diriğ vasl-ı dildârı

Eserde 1bile 40b arasında Münif'in türçüme-i hali, 43 ile 47a arasında da Kırk Hadis Tercümesi yer olmaktadır.

13- Dîvân-ı Nâbî, Nu. 1174.

Şemseli, miklebli, tirşe renk, yıpranmış, parlak meşin cilt, ölçü: 270x150 (205x90) mm., filigranlı, âharlı kağıt, 146 varak, 25 satır, ta'lik yazı, "Terceme-i 'Işk" ibaresiyle Dîvân'ın tamamlanmasına tarih düşülmüştür, (H.1119).

Baş:(1b)Ta'âla'llah zihî Dîvân-trâz-ı sûret u ma'nâ
Lehû cism-i lutufla ruh meâli eylemiş peydâ

Son: (146a)... ve kulûb ü ma'hûdenün terkîb-i kulûbı madde-i teesûf olur.

14- Dîvân-ı Nâbî, Nu. 1316.

Sırtı meşin karton çilt, ölçü: 200x115(180x110) mm., ince, âharlı kağıt, 167 varak, 23 satır, rik'a yazı.

Baş: (1b) Nâbî o gül-i behişt zîb-i nûrest
Olmış hemîn ârâ-yı gülistân-ı nehost

Son: (167a) Fârisiyyât-ı sühenhâ-yı tû nâkıs mând
Nâbiyâ in gazel ez hatm-ı gazelhâ nekonî

Eserin başından üç varak eksiktir. Arkasında ise Belîğ ve Faik Dîvânı, Hayrabad, Edhem ü Hümâ, Tekmile-i Edhem ü Hümâ ve Şah u Geda bulunmaktadır.

15- Dîvân-ı Nâdirî, Nu. 630.

Üzeri ebrû kağıt kaplı, miklebli, kırmızı, meşin çilt, ölçü:190x110(125x65) mm., âharlı, kalın kağıt, 37 varak, 15 satır, ta'lik yazı, istinsah tarihi: H. 1111.

Baş: (1b) Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Matla'-ı ferhunde-i nazm-ı kerîm

Son: (35b) Çok bezm-i şarâba cân atup düşmüş idüm
Ercu afvu'l-isâr yevmü'l-mîzân

Eserin 7. varağında mürekkep lekeleri, arkasında ise Şehri Dîvânı mevcuttur.

16- Dîvân-ı Neş'et, Nu. 613

Ebrû kağıt kaplı, siyah meşin cilt, ölçü; 225x135(155x75) mm., filigranlı, ince, beyaz kağıt, 78 varak, 25 satır, ta'lik yazı, istinsah tarihi: H. 1228.

Baş: (1b) Nâzım-ı Dîvân-ı şerif bilâ.... sellemehu's-selâm vâkıf-ı esrâr-ı levh u kalem...

Son: (78a) Hüsni-i kûçek-i dil seyr-i mâhitâbem dûş bord
Dâm-ı mâhi kerd çeşm-i cûş-ı hayret-i mâh râ

Eserde sözbaşları ve cedveller kırmızı mürekkeplidir.

17-Dîvân-ı Niyâzî-i Mısırî, Nu. 3142.

Karton kapaklı, sırtı bez cilt, ölçü: 240x170(200x140)mm., âharlı, filigranlı kağıt, 10 varak, muhtelif sıkışık satır, rik'a yazı.

Baş: (34b) Ey gönül gel gayrıdan geç ıška eyle iktidâ
Zümre-i ehl-i hakikat anı kılmış muktedâ

Son: (43k) Her zerre Niyâzî heme hurşîd-i münevver
Her katre hemîn lücce vü deryâ neye baksan

Eser, İsmail Hakkı'nın Dîvânı ve Makâlâtı, ayrıca Dil-i Dâna ile aynı cilt içindedir.

18-Dîvân-ı Rûşenî (Dede Ömer), Nu. 1600.

Dîvândan ayrılmış olan şemseli, mıklebli, meşin cildin iç kapakları ebrû kağıt kaplı, ölçü: 185x115(130x60) mm., filigranlı, ince, kağıt, 123 varak, 15 satır, talik yazı.

Baş: (74b) Eyâ sultân-ı kevneynün sözü'n cümle hakâyıkdur
Letâifdür garâibdür acâibdür dekâikdür

Son:(123a) Ey Rûşenî dervîş-i şeva-şikest u dilrîş şev
Der fikr karhiş şev ber-hîz-i vakt-i subhdem

Eserin başında Rûşenî'ye ait mesnevi tarzında yazılmış bir eser bulunmaktadır.

19- Dîvân-ı Sâbit, Nu. 602.

Üzeri kağıt kaplı, kırmızı meşin cilt, ölçü: 195x115(145x75) mm., filigranlı, ince, beyaz, bazan muhtelif renkli kağıt, 114 varak, 19 satır, ta'lik yazı.

Baş: (1b) Hoşâ ferhunde-ahter leyle-i mümtâz u müsteân

Ki ünvan-ı berât-ı kadridür ser sûre-i İsrâ

Son: (114a) Açılmazken tılısm-ı genc-i müşkil bend-i şalvarı
Yetişdi tû diyince anı feth itdi ağız yarı

Eserin sözbaşları kırmızı, altın yıldızlı cedvelli olup arkasında Edhem ü Hümâ, Berbernâme ve Derenâme mesnevileri bulunmaktadır.

20-Dîvân-ı Sabrî, Nu. 625.

Yumuşak, meşin cilt, ölçü:220x150(155x87) mm., filigranlı, âharlı kağıt, 63 varak, 19 satır, ta'lik yazı, istinsah tarihi: H. 1112, müstensih: Mehmed Sadık.

Baş: (1b) Ta'âla'llah zihî rahş-ı sabâ seyr-i Süleymânî
Ki ana subh-ı nusretdür sabâhu'l-hayr nişânî

Son: (63b) Bunca feryâdum işitdün dimedün vâ vâ n'ideyin
Seng-i dâd alınmayasın ben kime feryâd ideyin

Serlavha müzehheb, 1b, 2a cedvelleri altın yıldızlı, diğer varaklardaki cedveller ve sözbaşları kırmızı mürekkepli.

21- Dîvân-ı Sâmî, Nu. 612.

Siyah, meşin cilt, ölçü:220x150(155x87) mm., filigranlı, ince, beyaz kağıt, 130 varak, 17 satır, nesih yazı, istinsah tarihi: H.1189, müstensih: Mehmed-i Karamani.

Baş: (1b) Cemâlu'llaha oldı vech-i pâk-i Mustafa mir'ât
Nümâyândur yüzünde yırtunur pertev-i nûr-ı tecelliyât

Son: (126b) Koydı ol Vâdî-ı Yesrîde dilâ
Ümmet olmaklığa bir hüccet ana

1b ve 2a cedvelleri altın yıldızlı, diğer cedvel ve sözbaşları kırmızı mürekkepli, eserin sonundaki 4 varakta İzzet Paşa'ya sunulmuş bir arıza ile Örfi-i Şirazi'den Mukatta'at bulunmaktadır.

22- Dîvân-ı Sinan Ümmî, Nu. 1315.

Vişneçürüğü renginde bez cilt, ölçü:190x145(170x120) mm., filigranlı, ince, beyaz kağıt, 68 varak, 17 satır, harekeli nesih yazı, istinsah tarihi: H. 1331, müstensih: Mehmed Sadık.

Baş:(90b) Ta'âla'llah yâ Hannân ki zâtına zevâl olmaz

Yüce Sultân-ı Mennân nüzûl-i intikâl olmaz

Son: (221b) İşler Sinan Ümmî hatâ niçün hatâyâ yüz duta
Gelsün diyü Hakdan atâ ola feyz-i feyzullah için

Aynı cilt içinde Dîvân'dan önce Mehmed Emin bin Hasan'ın Nesâ-yih-i İhvân ve Emine Câvide binti Mehmed Şerîf'in Menâkıb-ı Veliyyâtu'n-Nisâ adlı eserleri bulunmaktadır.

23- Dîvân-ı Şehrî, Nu. 631.

Üzeri ebrû kağıt kaplı, miklebli, kırmızı, meşin cilt, ölçü: 190x115(150x65)mm., filigranlı, ince, beyaz kağıt, 38 varak, 21 satır, ta'lik yazı, istinsah tarihi: H. 1072, müstensih: Mehmed Nazîm.

Baş: (38b) Şehrî sebab-i hakunı derrâk ol
Endîşe-i dünyâ-yı denîden pâk ol

Son: (76b) Şânında buyurdu İzed-i pâk
Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk

Eserin önünde Nâdirî Dîvânı bulunmaktadır.

24- Dîvân-ı Vehbî (Sünbülzâde), Nu. 1359

Şemseli, âdî meşin cilt, ölçü: 170x120(130x85)mm., filigranlı, ince, beyaz kağıt, 80 varak, 17 satır, nesih yazı. Sözbaşları ve cedveller kırmızı mürekkepli.

Baş: (2b) Suhan odur ki ola âyet-ı kübrâ-yı sühan
Yazıla safha-i i'câzda a'lâ-yı sühan

Son: (82b) Şeker gibi okı ey tütî-i şîrîn-zebânım gel
Lebin bûs eylerem ammâ

25- Dîvân-ı Yahyâ (Şeyhülislam), Nu. 632.

Ebrû kağıt kaplı, âdî, meşin cilt, ölçü: 220x140(165x80)mm., filigranlı, ince beyaz kağıt, 28 varak, 23 satır, ta'lik yazı.

Baş: (1b) Bir dilde ki ışkun odı ola peydâ
Haşâ ki sivâ yanmaya haşâk-âsâ

Son: (28b) Sergirân eyledi Yahyâyı humâr-ı firkat
Sâkiyâ subh gelip sâgarı sun iç degil

Eserin başında İsmail Ağa, Memiş Ağa, Rağıb Efendi ve Bekir Ağa;sonunda ise Bâkî, Nedîm, Hasrî, Ulvî, Münîf ve Neşâtî'ye ait manzûmeler bulunmaktadır.